

SVENSKT NÄRINGSLEV

Framtidens yrkesutbildning

- Ge branscherna makten

EN REFORMAGENDA FÖR GYMNASIAL YRKESUTBILDNING
JANUARI 2022

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	5
Den gymnasiala yrkesutbildningen – en problembeskrivning	6
Sex huvudsakliga problem	10
1. Branscherna kan inte påverka utbildningarnas innehåll	10
2. Utbudet matchar inte arbetsmarknadens behov ..	11
3. Huvudmännen tar inte ansvar för utbudet	12
4. För få vill gå ett yrkesprogram	14
5. För få kan gå ett yrkesprogram	16
6. För få slutför ett yrkesprogram	18
En ny och bättre modell för gymnasial yrkesutbildning	20
Branschmodellen	20
Reformer för en bättre gymnasial yrkesutbildning	23
1. Branscherna ska ha makten över yrkesutbildningarna	23
1.1 Nationella branschråd med bestämmande inflytande	23
1.2 Inrätta regionala branschråd kopplade till RUA och regionerna	24
1.3 Stärk lokala branschråds inflytande över kvalitetssäkringen	24
1.4 Fler apl-platser av hög kvalitet genom inrättande av ett praktikavdrag	25
1.5 Öka branschernas involvering genom ekonomiskt stöd för utveckling och drift av branschkoncept	25
2. Utbudet ska matcha arbetsmarknadens efterfrågan	26
2.1 Öka kunskapen om arbetsmarknadens behov	26
2.2 Gymnasieskolan ska dimensioneras utifrån arbetsmarknadens efterfrågan	26
2.3 Öka samordningen mellan huvudmän	27
2.4 Bättre system för att säkerställa att arbets- marknadens efterfrågan styr utbildningsutbudet	27
2.5 Nationella och regionala branschskolor ska inrättas ..	27
2.6 Inrätta ett riktigt lärlingssystem för vuxna	28
2.7 Yrkesvux för arbetsmarknadens kompetensförsörjningsbehov	29
3. Fler ska vilja gå en yrkesutbildning	30
3.1 Den grundläggande högskolebehörigheten ska ingå på alla nationella program	30
3.2 Kombinerade utbildningar ska införas i gymnasieskolan	30
3.3 Yrkesutgångar ska införas på högskoleförberedande program	30
3.4 Se över gymnasieskolans programstruktur	31
3.5 De högskoleförberedande programmen ska bli mer högskoleförberedande	31
3.6 Studie- och yrkesvägledningen ska stärkas	31
3.7 Rusta eleverna för entreprenörskap och innovation	32
4. Fler ska kunna gå en yrkesutbildning	33
4.1 Fler vågar ut i yrkeslivet från introduktionsprogrammen	33
4.2 Inför nationella förbättringsmål i grundskolan	34
5. Kvaliteten ska höjas	35
5.1 Undervisningstiden ska motsvara heltidsstudier på riktigt	35
5.2 Yrkesprov ska inrättas på samtliga yrkesutbildningar	35
5.3 Skolinspektionens kvalitetsgranskning av yrkesutbildningarna ska förbättras	35
5.4 Fler och bättre utbildade yrkeslärare	36
5.5 Förbättrade ekonomiska incitament för att nå bra resultat	36
Avslutning	37
Referenser	38

Förord

Företagen har stora problem att hitta rätt kompetens vid rätt tidpunkt. Utan en fungerande kompetensförsörjning försämras företagens konkurrenskraft och minskas svenskt välbefinnande. Särskilt stora är problemen att hitta medarbetare med gymnasial yrkesutbildning. Det finns därför stora behov av att reformera både gymnasieskolan och vuxenutbildningen i Sverige. Det är uppenbart att problemen vi idag ser i yrkesutbildningssystemet inte är en enskild branschs problem eller ens näringslivets problem; det är ett samhällsproblem. Politiker på alla nivåer behöver ta ansvar för en bättre fungerande kompetensförsörjning, för en gymnasieskola som utbildar för arbetsmarknadens behov och för att rollfördelningen mellan det offentliga och arbetslivet utvecklas och förtydligas.

För det är uppenbart att företag och branscher behöver få ett mycket större inflytande över yrkesutbildningarna. Makt och inflytande måste flyttas från det offentliga till företag och branscher. Då kan kvaliteten, relevansen och attraktionskraften för gymnasiala yrkesutbildningar öka. Ett ökat engagemang från företag och branscher är inte tillräckligt för att skapa en bättre yrkesutbildning. De måste ges rätt verktyg för att kunna engagera sig mer.

Behovet av politiska reformer är stort. För 10 år sedan gjordes betydande förändringar av gymnasieskolan. Flera saker blev bra – annat blev fel – och det finns mycket kvar att förbättra. Den här rapporten ger en bild av hur den gymnasiala yrkesutbildningen fungerar idag, och det är tydligt inom vilka områden det finns problem och därmed stor förbättringspotential.

Under det senaste året har Svenskt Näringsliv presenterat flera rapporter om den gymnasiala yrkesutbildningen. En resultatanalys redovisar förtjänster och brister i systemet. Den visar tydligt

att både gymnasieskolan och vuxenutbildningen bättre behöver dimensioneras efter arbetsmarknadens efterfrågan. Bland annat behöver andelen av en årskull som tar examen från en gymnasial yrkesutbildning öka till 40 procent. En jämförande länderanalys visar även att branscherna i Sverige har väsentligt mindre makt och inflytande över yrkesutbildningen än både våra nordiska grannar och andra jämförbara europeiska länder. En rapport om varför ungdomar väljer bort yrkesprogrammen i gymnasieskolan pekar entydigt på att yrkesutbildningarna behöver breddas, både när det gäller innehållet och den grundläggande högskolebehörigheten. Vi har också visat att stora kostnader vältras över på företagen, närmare bestämt 5,1 miljarder kronor årligen, till följd av att gymnasieskolan inte klarar sitt uppdrag.

Därför avslutas rapporten med en reformagenda med 26 reformer för att skapa bättre utbildning på gymnasial nivå. Det är viktigt för individerna, företagen och samhället. Vissa reformer är viktigare än andra, men helheten är nödvändig för att förbättra kvaliteten, relevansen och effektiviteten i gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Utbudet av utbildning behöver motsvara arbetsmarknadens efterfrågan, yrkesutbildningarnas attraktionskraft måste öka och fler vägar till ett jobb skapas. Ska detta kunna förverkligas behöver branschernas makt och inflytande stärkas väsentligt.

Att förbättra och reformera ett utbildningssystem tar tid och kräver politisk handlingskraft. Det är därför nödvändigt att riksdagen under nästa mandatperiod påbörjar reformeringen och fattar beslut som lägger grunden för en bättre gymnasieskola och vuxenutbildning.

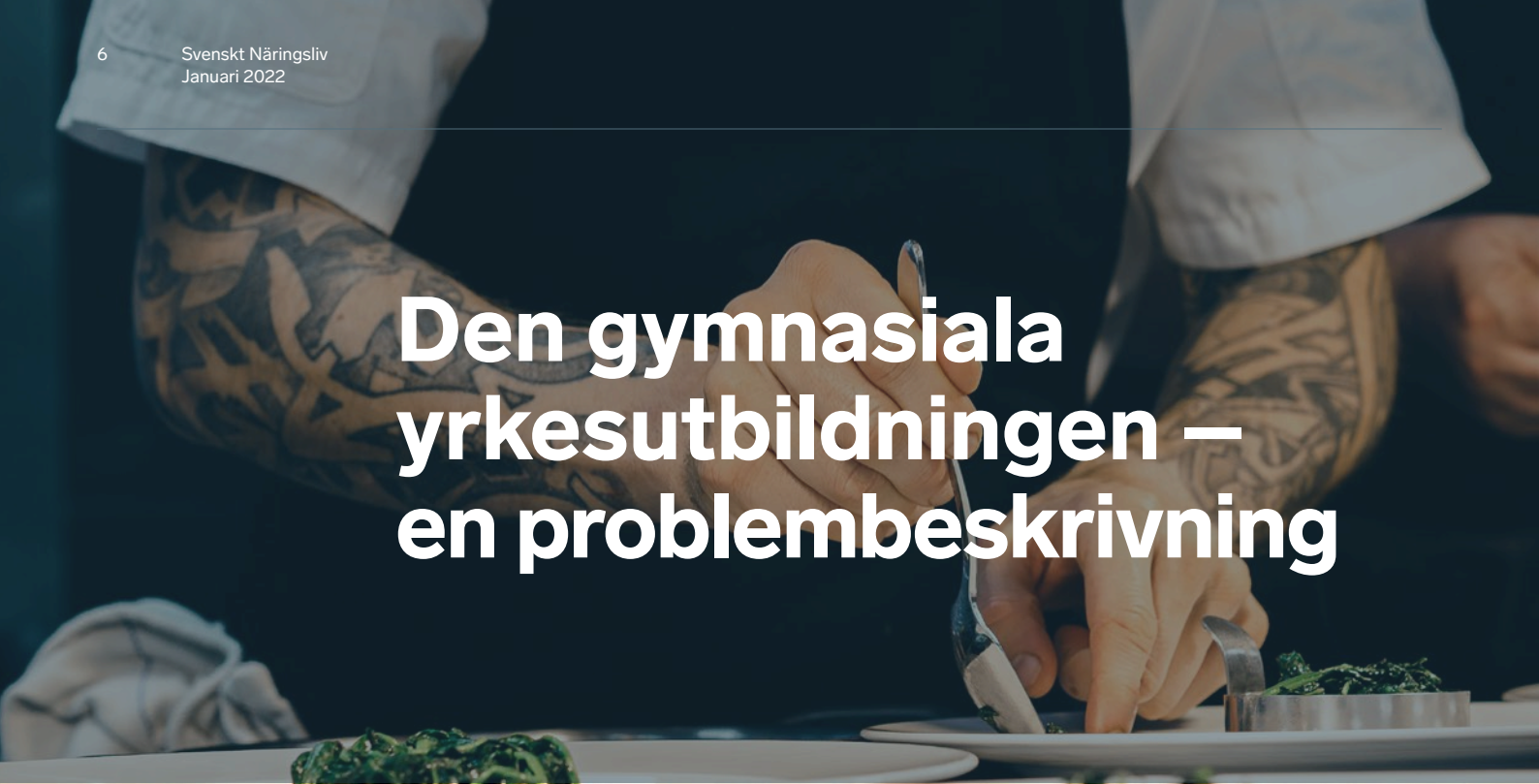

Sammanfattning

Rapporten konstaterar att den gymnasiala yrkesutbildningen i Sverige lider av sex huvudsakliga problem:

- 1. Branscherna kan inte påverka utbildningarnas innehåll.**
- 2. Utbudet svarar inte mot arbetsmarknadens behov.**
- 3. Huvudmännen tar inte ansvar för utbudet.**
- 4. För få vill gå en yrkesutbildning.**
- 5. För få kan gå en yrkesutbildning.**
- 6. För få slutför ett yrkesprogram.**

- Andelen elever på de nationella programmen som läser en yrkesutbildning har sjunkit från cirka 45 procent läsåret 2008–2009 till cirka 30 procent nu. År 2035 kommer det att saknas 290 000 yrkesutbildade om inget görs. Sverige har en lägre andel som läser yrkesutbildning än jämförbara europeiska länder.
- För att möta kompetensbehovet inom både privat och offentlig sektor behöver 40 procent av en årskull ta examen från en yrkesutbildning.
- Sverige behöver en ny och bättre modell för yrkesutbildning. Vi har valt att kalla den branschmodellen. Den innebär att företag och branscher får väsentligt mer makt och ansvar över den gymnasiala yrkesutbildningen, framför allt när det gäller innehåll och kvalitetssäkring men också till viss del dimensionering. Maktförskjutningen till branscherna sker nationellt, regionalt och lokalt. Modellen syftar också till att fler ska vilja och kunna gå en yrkesutbildning, samt leder till att kvaliteten på yrkesutbildningarna höjs.
- Svenskt Näringsliv vill se ett omfattande och brett reformarbete och presenterar i rapporten en reformagenda om 26 reformer för framtidens yrkesutbildning.

A close-up photograph of a chef's hands, adorned with extensive black and grey tattoos, meticulously plating a dish. The chef is wearing a white uniform. The background is dark, making the white plate and the chef's hands stand out. The title text is overlaid on this image.

Den gymnasiala yrkesutbildningen – en problembeskrivning

Näringslivets kompetensförsörjning är avgörande för Sveriges konkurrenskraft och vårt gemensamma välbefinnande. Under en följd av år har det dock blivit allt svårare för svenska företag att rekrytera medarbetare. Innan coronakrisen hade sju av tio bolag svårt att hitta rätt kompetens. Vart femte rekryteringsförsök misslyckas helt, trots en hög och växande arbetslöshet.¹

Den utbildningsbakgrund som de allra flesta företag efterfrågar är gymnasial yrkesutbildning – alltså medarbetare som är yrkesutbildade i gymnasieskolan eller på komvux. Hälften av arbetsgivarna uppgav att det råder brist på nytexaminerad och yrkeserfaren personal på gymnasienivå under 2020.²

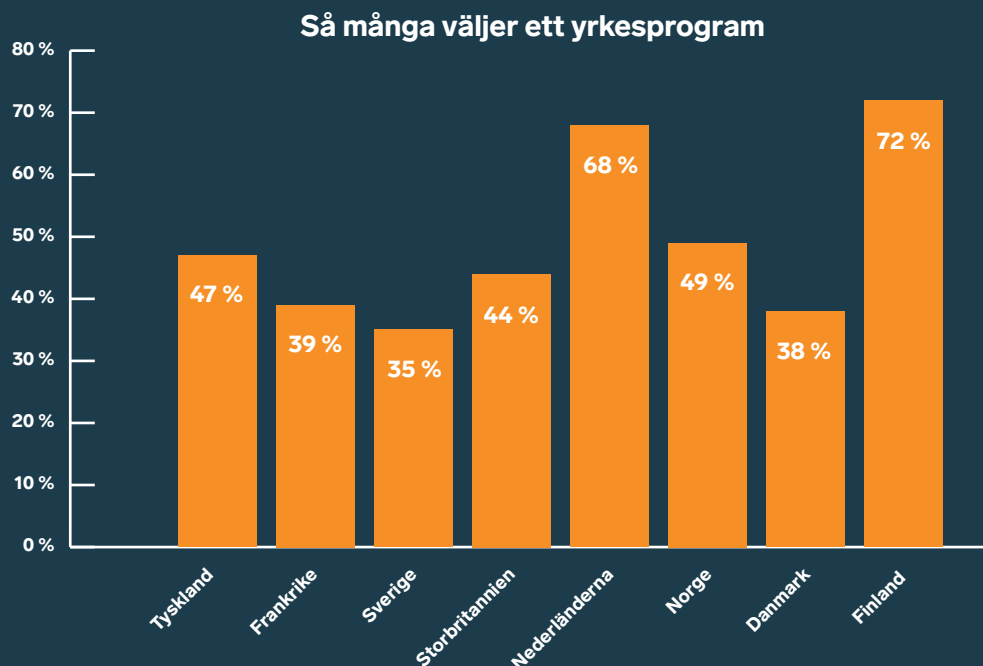
Tyvärr läser för få gymnasieelever på ett yrkesprogram. Andelen elever på de nationella programmen som läser en yrkesutbildning har sjunkit från cirka 45 procent läsåret 2008–2009 till 32 procent 2019. Och trenden är fallande³. I en jämförande studie som gjordes av Svenskt Näringsliv, där man tittar på 7 andra länder, har Sverige lägst andel som väljer yrkesutbildning, se figur 1. Detta trots att gymnasialt yrkesutbildade alltså är mycket efterfrågade på arbetsmarknaden, med mycket goda jobbmöjligheter för den som tar examen.⁴

¹ Svenskt Näringsliv, 2020a.

² Ibid.

³ Svenskt Näringsliv, 2020b.

⁴ Svenskt Näringsliv, 2021a.

Figur 1: Andel som väljer yrkesutbildning på gymnasienivå

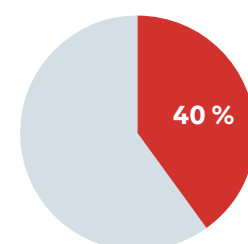
Kommentar: Svenskt Näringsliv, 2021a.

Svenskt Näringsliv har bitt konsultbolaget WSP analysera framtidens arbetsmarknad för yrkesutbildade, med utgångspunkt i officiell statistik och prognoser från SCB. Slutsatserna är alarmerande och 2035 kommer Sverige sakna 290 000 yrkesutbildade. Dessutom riskerar stora grupper ”felutbildade” unga att hamna i arbetslöshet. För att förbättra matchningen på arbetsmarknaden och möta kompetensbehovet inom både privat och offentlig sektor måste vi gå från att 30 procent av en årskull går en yrkesutbildning till att 40 procent av en årskull tar examen från en yrkesutbildning. Antalet elever som går år tre på en gymnasial yrkesutbildning ett givet år mellan 2020 och 2035 måste öka med drygt 18 000.⁵

Utöver att fler elever ska välja en yrkesutbildning inom gymnasieskolan behöver tillgången till yrkesutbildning för vuxna på gymnasial nivå öka. Tillgången till yrkesvux behöver stärkas och utbudet behöver breddas och göras mer relevant för att möta näringslivets och individens behov av omställning och tillgång till jobb.

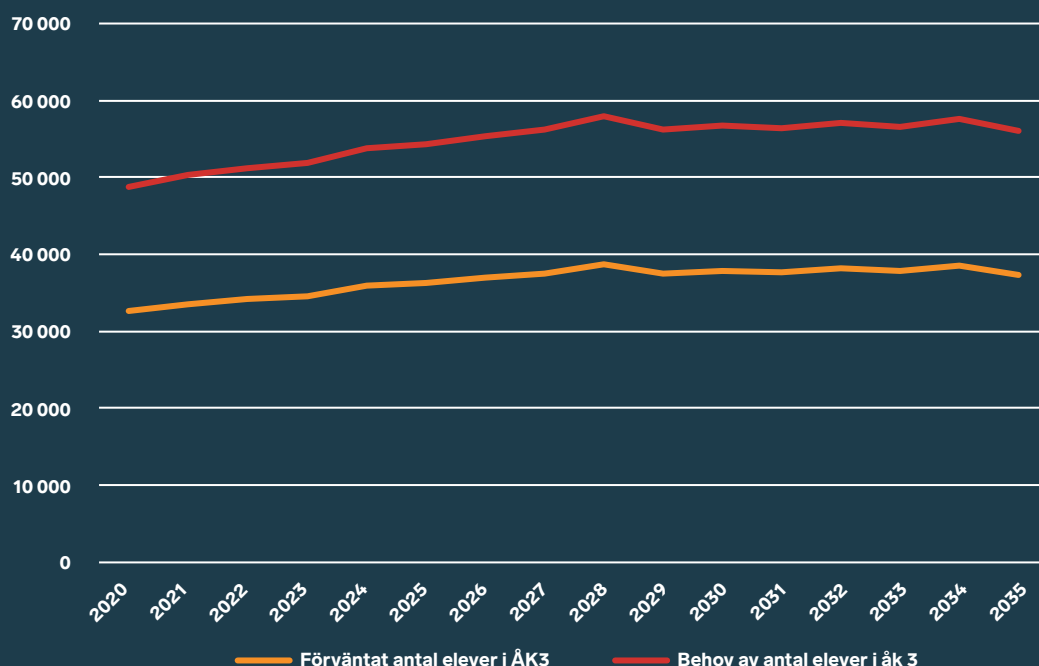
290 000

**YRKESUTBILDAD
KOMMER SAKNAS 2035**

**40 % AV EN ÅRSKULL
MÅSTE TA EXAMEN
FRÅN EN YRKESUTBILD-
NING**

⁵ Svenskt Näringsliv, 2020b.

Figur 2: Förväntat antal elever i år tre i ett yrkesinriktat gymnasium i relation till uppskattat behov av antal elever baserat på SCB:s arbetskraftsprognos

Kommentar: Svenskt Näringsliv, 2020b.

Produktionsbortfallet som ett resultat av kompetensbristen beräknas kosta det svenska samhället 990 miljarder fram till 2035

I diagrammet redovisas en uppskattning av hur många elever som förväntas gå år tre på ett yrkesinriktat gymnasieprogram från 2020 till 2035 samt hur efterfrågan av gymnasiekompetens inom de relevanta utbildningsgrupperna enligt SCB:s arbetskraftsprognos ser ut. Förväntat antal elever baseras på SCB:s befolkningsprognos och ett antagande om att andelen elever i ett yrkesinriktat program (30 procent år 2019) är oförändrad under prognosperioden. Bedömningen bygger också på att etableringsgraden på arbetsmarknaden för eleverna uppgår till 85 procent och att behovet kommer täckas uteslutande av elever från de gymnasiala yrkesprogrammen.⁶

En situation där nästan 300 000 yrkesutbildade saknas skulle få mycket stora konsekvenser för näringslivet, med lägre tillväxt och minskade skatteintäkter som följd. På uppdrag av Svenskt Näringsliv har WSP beräknat att produktionsbortfallet som ett resultat av kompetensbristen kostar det svenska samhället 2,8 miljarder – i veckan. För perioden 2021 till 2035 handlar det om 990 miljarder – i snitt 66 miljarder per år. I praktiken tillåter inte näringslivet ett sådant bortfall: företagen försöker kompensera med internutbildningar av olika slag. De direkta kostnaderna för detta beräknas till mellan 6,7 och 13,4 miljarder kronor, för 2021–2035. Till detta kommer kostnaden för produktionsbortfallet under utbildningstiden, som uppskattats till mellan 44,7 och 89,5 miljarder kronor, under samma period.⁷

⁶ Ibid.

⁷ Svenskt Näringsliv, 2021c.

Företagen är de som i vardagen märker av kompetensbristen. De försöker hantera problemet på flera olika sätt. Större företag kan starta egna gymnasieskolor. Branscher utvecklar egna koncept som ger kvalitetsstämplar i form av certifieringar – så att företagen ska veta att den de anställer har en utbildning som kvalitetsgranskats av företagen själva. Företag har representanter i programråd på olika nivåer; de erbjuder apl-platser och tar emot lärlingar. De deltar i öppna hus, marknadsför sig själva och yrkesprogrammen och tar emot studiebesök. Men i siffror mätt – hur mycket resurser lägger näringslivet ned på sitt engagemang? För att få en uppfattning tillfrågades företagen i Svenskt Näringslivs företagarpanel under november 2020. 4 000 företag kontaktades och svarsfrekvensen blev 43 procent. Företagen fick frågan om de på något sätt samverkade med gymnasieskolans yrkesprogram. Begreppet samverkan definierades som exempelvis organisering av apl, mottagande av lärlingar, att vara med i lokala programråd, regionala styrgrupper eller branschråd eller att ordna studiebesök och introduktionsdagar.⁸ Resultatet visade att:

- 32 procent av företagen samverkade med gymnasieskolans yrkesprogram
- Företagen lade i genomsnitt 3,8 timmar per vecka på samverkan.

Företagens samverkan med gymnasieskolans yrkesprogram skiljer sig till viss del åt beroende på storleken på företaget och inom vilken bransch som företaget verkar i. Mätt i relation till arbetskraftskostnader pekar resultaten på att företagen inom Svenskt Näringsliv lägger ned cirka 1,7 miljarder kronor per år på att samverka med gymnasieskolornas yrkesprogram. Det offentliga kostnad för gymnasieskolan är drygt 40 miljarder kronor.

Gymnasieskolan är det offentliga ansvar. För detta betalar företag och anställda med ett av världens högsta skattetryck. Men nu riskerar alltså systemets brister att orsaka näringslivet ytterligare utbildningskostnader på mellan 50 och 100 miljarder kronor över en 15-årsperiod. Och detta i ett bästa-scenario, där företagen lyckas med internutbildningarna fullt ut. Lyckas arbetsgivarna till 90 procent innebär det ett produktionsbortfall om cirka 100 miljarder för samhället, och 22 miljarder kronor i minskade skatteintäkter för staten respektive 21 miljarder i minskade intäkter för kommunerna.

8 Svenskt Näringsliv, 2021d.

Sex huvudsakliga problem

Det övergripande problemet är att alldeles för få unga skaffar sig en gymnasial yrkesutbildning. Utbudet av yrkesutbildade motsvarar inte alls den efterfrågan som finns från företag och andra arbetsgivare som vill anställa. Utbudet av utbildningsplatser styrs idag av elevernas önskemål som inte alltid är i linje med arbetsmarknadens efterfrågan. Svenskt Näringsliv har identifierat sex huvudsakliga orsaker till de problemen med dagens gymnasiala yrkesutbildning lider av.

1. Branscherna kan inte påverka utbildningarnas innehåll

Det första problemet är relationen till arbetsmarknaden. Det finns olika sätt att hantera branschens inflytande över yrkesutbildningen:

- Branschen styr yrkesutbildningen (Tyskland till exempel).
- Branschen styr de delar som är mot yrkesutgångar (Nederländerna).
- Branschen har majoritet i styrelser som styr yrkesutbildningar (Norge till exempel).
- Branschen sitter med i råd som ger input till myndigheter (Sverige till exempel).

Exempel på hur detta fungerar i Tyskland är att arbetsgivarorganisationer och handelskammare bland annat är delaktiga i att

- kollektivt definiera överenskomna ersättningar
- skissa på yrkesmässiga standardkrav
- utveckla nya föreskrifter för utbildningen och läroplaner
- säkerställa kvaliteten på grundläggande yrkesutbildningar
- sätta in de tyska utbildningsnivåerna (DQR) i EQF-systemet.

Rent ekonomiskt bidrar den federala arbetsförmedlingen, lokala myndigheter, fackföreningar, handelskamrar, föreningar, företag, privata institutioner och individer tillsammans till finansieringen av yrkesutbildningarna.

I Norge finns ett stort antal råd, där branscherna sitter i majoritet. Branschen har inte samma inflytande på finansieringen som till exempel i det tyska systemet, men branschen har ett mycket stort ansvar för yrkesutbildningens utveckling i Norge.

Idag har svenska företag, och arbetsgivarorganisationer, en rådgivande roll för myndigheterna och har begränsade möjligheter att påverka innehållet i utbildningarna.

I ovan nämnda jämförande studie framkommer det att av alla åtta länder i studien, har branscherna i Sverige den allra lägsta möjligheten att påverka yrkesutbildningarnas innehåll.⁹ För att hantera kompetens- och kvalitetsbristen har flera branscher försökt öka sitt inflytande i, och sin möjlighet att påverka, yrkesutbildningarna. Tanken är att utbildningar som tas fram i nära samarbete med branscher inte bara får ett innehåll som bättre motsvarar företagets och branschernas behov – de blir också mer attraktiva och får därmed fler sökande. Ett sätt att få inflytande har varit att bygga upp organisationer där företag, skola och kommun kan träffas för att tillsammans prata om och samarbeta kring utbildningarnas innehåll och utformning. De så kallade collegekoncepten är exempel på sådana organisationer, där syftet alltså är att få en närmare koppling mellan skola och näringsliv och därmed få yrkesprogram som bättre matchar företagets behov.

2. Utbudet matchar inte arbetsmarknadens behov

Det andra problemet är att utbudet inte matchar arbetsmarknadens behov. En anledning till att relativt få elever väljer en yrkesutbildning är det bristande utbudet. Enligt skollagen är hemkommunen skyldig att erbjuda eleverna ett allsidigt urval av nationella program och nationella inriktningar.

Tabell 1: Bedömningar av efterfrågan och tillgång på arbetskraft inom olika utbildningsgrupper på gymnasial nivå 2035

Utbildning	Efterfrågan	Tillgång	Differens
Högskoleförberedande gymnasieutbildning*	628 600	777 700	149 100
Hälso- och sjukvård samt social omsorg, därav	483 900	324 600	-159 300
Barn- och fritidsutbildning	120 200	103 500	-16 700
Vård- och omsorgsutbildning	363 700	221 100	-142 600
Teknik och tillverkning, därav	823 900	713 500	-110 400
Byggtutbildning	201 000	186 300	-14 700
El-, automations- och datorteknisk utbildning	190 300	176 000	-14 300
Fordons- och transportutbildning	205 300	191 500	-13 800
Industriutbildning	180 900	114 700	-66 200
VVS-, drift- och underhålls- samt energiteknik	46 400	45 000	-1 400
Restaurang- och livsmedelsutbildning	119 200	105 700	-13 500
Humaniora och konst	24 900	18 700	-6 200
Pedagogisk utbildning	3 900	3 600	-300
Yrkesinriktad naturvetenskaplig utbildning	17 900	19 800	1 900
Naturbruksutbildning	82 400	89 200	6 800
Handels- och administrationsutbildning	130 100	169 900	39 800

Kommentar: Svenskt
Näringsliv, 2020b.

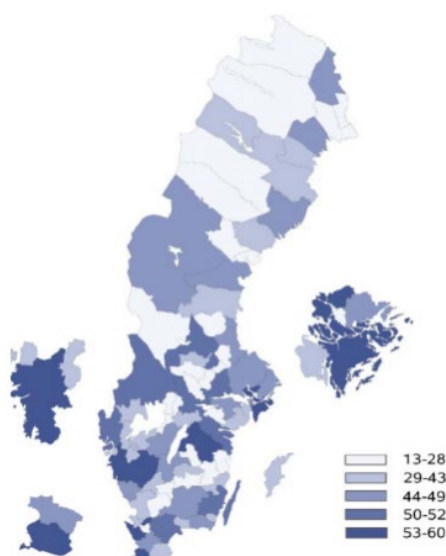
* Högskoleförberedande gymnasieutbildning hänvisar till efterfrågan och tillgång på arbetskraft som har läst en högskoleförberedande utbildning på gymnasial nivå.

⁹ Svenskt Näringsliv, 2021a.

Trots att det råder brist på plåtslagare i Stockholm, saknar regionen helt plåtslagarutbildningar.

Trots detta saknas idag många utbildningar i många regioner. Endast tre fjärdedelar av eleverna i årskurs nio har tillgång till samtliga nationella gymnasieprogram inom sitt skolpendlingsområde. I mer än hälften av landets skolpendlingsområden erbjuds mindre än hälften av alla inriktningar. Bristande tillgänglighet är långt ifrån endast ett glesbygdsproblem. Mest anmärkningsvärd är situationen i Stockholm, som har mycket få yrkesutbildningsplatser även i förhållande till hur många som redan arbetar i respektive bransch. Till exempel: Trots att det råder brist på plåtslagare i Stockholm, enligt Arbetsförmedlingens regionala arbetskraftsprognos, saknar regionen helt plåtslagarutbildningar. Jämför man mellan program kan man exempelvis se att det industritekniska programmet erbjuds i 7 gymnasier i Stockholm, jämfört med 111 som erbjuder det samhällsvetenskapliga programmet.¹⁰

Figur 3: Antal inriktningar med registrerade elever per skolpendlingsområde, hösten 2018.

Kommentar: Svenskt Näringsliv, 2020b. Antal inriktningar med registrerade elever per skolpendlingsområde hösten 2018. Bild hämtad från SOU 2020:33. Anmärkning: Pendlingsområdena är grupperade i femtedelar efter antalet inriktningar som bedrivs (särskilda varianter är ej medräknade). Kartbilden speglar områden enligt huvudsakliga pendlingsströmmar. Områdenas avgränsning påverkas därför starkt av hur eleverna reser i dagsläget.

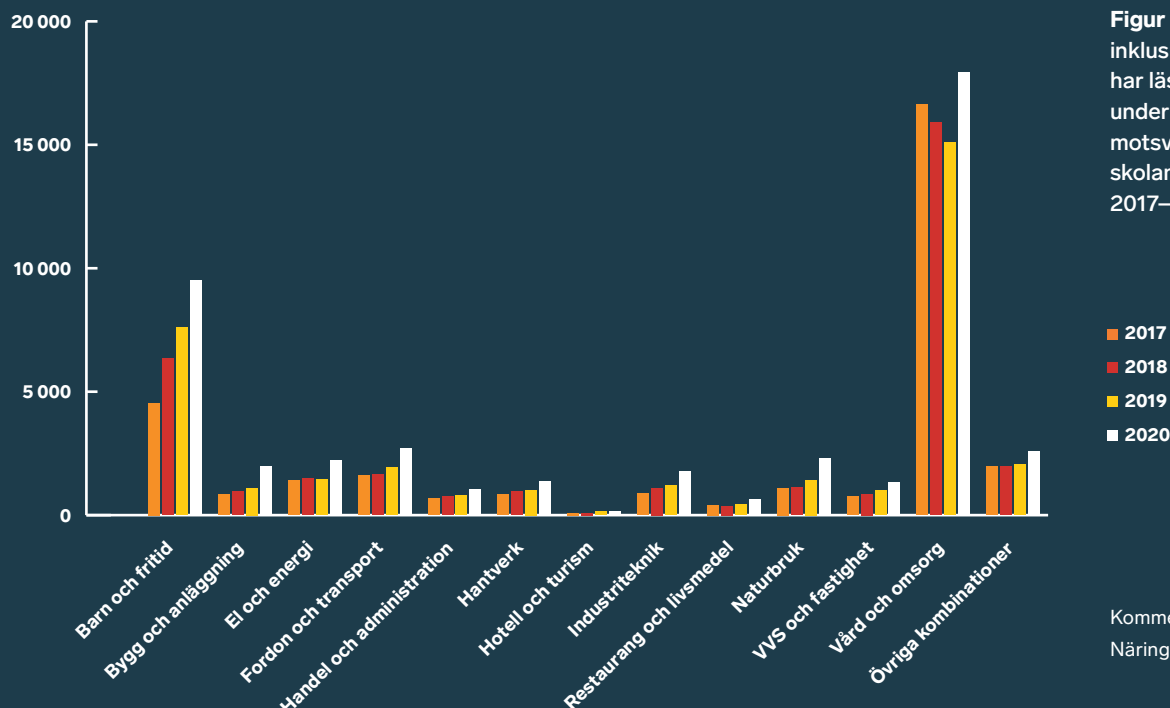
3. Huvudmännen tar inte ansvar för utbudet

Det tredje problemet är att kommunerna och övriga huvudmän inte tar något helhetsansvar för att utbudet är allsidigt och dimensionerat efter arbetsmarknadens behov. Utbildningsutbudet inom den yrkesinriktade vuxenutbildningen behöver användas för att kompensera för bristerna i matchning mellan utbildningsutbudet i gymnasieskolan och arbetsmarknadens behov av kompetens.

Idag väljer många kommuner att dimensionera vuxenutbildningen utifrån kommunens egna kompetensbehov, vilket gör att många kompetenser som näringslivet efterfrågar bortprioriteras. Antalet elever som läste mot inriktningen vård och omsorg är fler än det totala antalet elever i de resterande programmen, en dimensionering som på intet sätt speglar behoven.¹¹

¹⁰ Svenskt Näringsliv, 2020b.

¹¹ Ibid.

Figuren visar att två yrkesutbildningar, vård och omsorg samt barn och fritid, är kraftigt överrepresenterade inom den kommunala vuxenutbildningen. 2020 läste drygt 45 000 elever en yrkesinriktning på komvux. Antalet elever som läser utbildning med yrkesinriktning inom vuxenutbildningen har ökat över tid. Det är en positiv utveckling som behöver fortsätta om utbildningssystemet ska tillgodose behovet av yrkesutbildade. Fördelningen är dock fortsatt problematisk. Exempelvis, under 2019, läste 47 procent av eleverna inriktningen vård och omsorg och 24 procent inriktningen barn och fritid. Sett i relation till fördelningen av andelen sysselsatta inom de olika inriktningarna utgör vård och omsorg 22 procent och barn och fritid 15 procent. När detta ställs i relation till hur fördelningen ser ut för flera av näringslivets viktiga branscher understryks problemet. Andelen elever som läste med inriktningen bygg och anläggning var 4 procent, industriteknik 3 procent och handel och administration 2 procent. Dessa inriktningars andel av sysselsatta på arbetsmarknaden är 10, 15 respektive 16 procent.¹²

På regionnivå finns dock skillnader i fördelningen av studerande inom yrkesvux. Södermanland särskiljer sig med lägsta andelen kursdeltagare på tekniska yrkesutbildningar inom yrkesvux, 11 procent, och Stockholm är en nära tvåa med 16 procent. Örebro, Västerbotten och Halland är de enda regionerna med jämn fördelning; där läser drygt 50 procent av eleverna inom yrkesvux på tekniska yrkesutbildningar.¹² Bristerna i utbud inom yrkesvux resulterar i kompetensbrist med efterföljande produktionsbortfall samt högre utbildningskostnad för företagen. De direkta utbildningskostnaderna för detta beräknar vi till mellan 6,7 och 13,4 miljarder

Vård och omsorg samt barn och fritid är kraftigt överrepresenterade inom den kommunala vuxenutbildningen.

¹² Ibid.

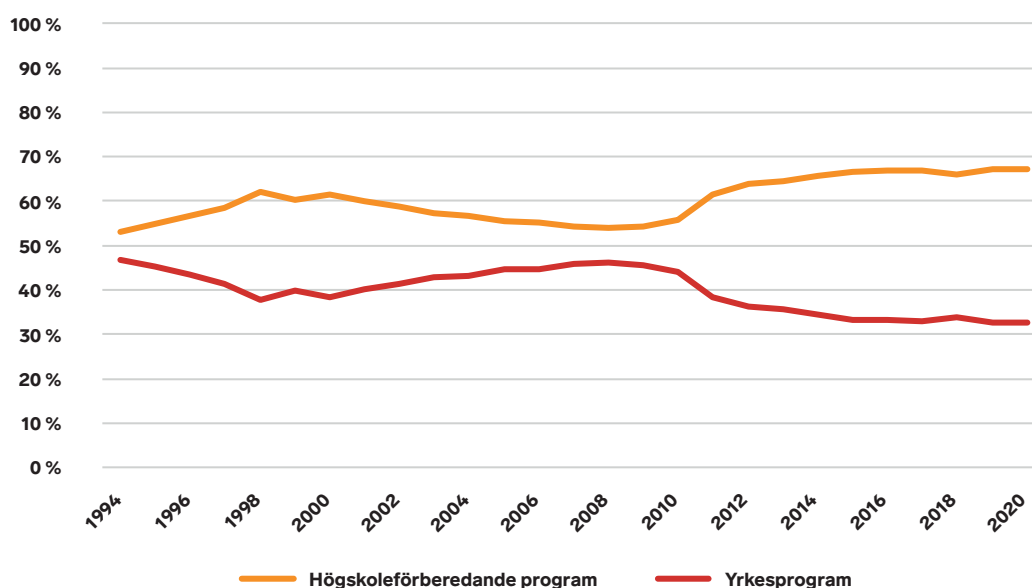
kronor, för 2021–2035. Till detta kommer kostnaden för produktionsbortfallet under utbildningstiden, som uppskattats till mellan 44,7 och 89,5 miljarder kronor, under samma period.¹³

Det nya omställningssystemet kommer öka behovet av tillgång till yrkesutbildning för yrkesverksamma inom ramen för yrkesvux. Detta tillsammans med de strukturella förändringarna på arbetsmarknaden kommer att ställa stora krav på tillgång, flexibilitet och ett brett utbud av relevant och av näringslivet efterfrågad utbildning inom yrkesvux.

4. För få vill gå ett yrkesprogram

Det fjärde problemet är att andelen elever på yrkesprogrammen är för få. Eftersom huvudmännen för gymnasieskolan enligt skollagen ska dimensionera utbildningen för att tillgodose elevernas önskemål utbildas alldeles för få elever på de gymnasiala yrkesprogrammen. Diagrammet nedan visar utvecklingen sedan början av 90-talet och det är tydligt att gymnasiereformen 2011 hade påverkan på fördelningen mellan programtyperna.

Figur 5: Andel elever i årskurs ett per programtyp i riket, från 1994/1995 till 2020/2021

Kommentar: Svenskt Näringsliv, 2020b. I diagrammet framgår att andelen som läser ett yrkesprogram på gymnasiet har minskat sedan den senaste gymnasiereformen (Gy 11) som implementerades 2011, då 38 procent av eleverna på de nationella programmen (år ett) läste en yrkesutbildning.

¹³ Svenskt Näringsliv, 2021c.

Andelen elever som har ett yrkesprogram som sitt förstahandsval har sjunkit kraftigt, från 50 procent 2005 till 37 procent 2020. Relativt många av de som läser ett yrkesprogram går sitt andrahandsval – i genomsnitt 18,2 procent 2019, jämfört med i genomsnitt 12,4 procent på de högskoleförberedande programmen. De regionala skillnaderna är dock stora – i exempelvis Norrbotten sökte 51 procent av eleverna ett yrkesprogram som förstahandsval 2019.

Figur 6: Varför valdes inte yrkesprogram bland de som övervägde dem?

Kommentar: Svenskt Näringsliv, 2021b.

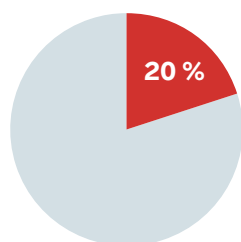
Svenskt Näringsliv har låtit Ungdomsbarometern och Norstat genomföra olika undersökningar för att kartlägga elevers och föräldrars attityder till gymnasieutbildning och varför allt färre elever väljer yrkesinriktningar på gymnasiet. Enligt studiens resultat säger opinionen att ett högskoleförberedande program är att föredra om man exempelvis vill få ett intressant och välbetalt jobb i framtiden, kunna byta jobb när man vill eller bidra till ett bättre samhälle. Som figur 6 visar påpekar eleverna i studien bland annat att tröskeln till högskolebehörigheten är för stor och programmen upplevs som smala, även om många av eleverna läser högskoleförberedande program men inte väljer att gå vidare till högskolan. Möjligheten att studera vidare verkar värderas högt bland både elever och föräldrar; de senare har enligt studien ett viktigt inflytande vid elevens val av utbildning.¹⁴

**Tröskeln till
högskole-
behörigheten
är för stor och
programmen
upplevs som smala**

¹⁴ Svenskt Näringsliv, 2021b.

5. För få kan gå ett yrkesprogram

20 procent av eleverna börjar på ett introduktionsprogram i stället för att komma in på ett nationellt program.

Ett ytterligare problem är att för få kan gå ett yrkesprogram. Av de som sökte ett yrkesprogram som sitt förstahandsval 2019 var i genomsnitt 71 procent behöriga – en tydlig minskning från 81 procent 2011. Idag börjar cirka 20 procent av eleverna på ett introduktionsprogram i stället för att komma in på ett nationellt program. Allt färre vill alltså läsa en yrkesutbildning, och av dem som faktiskt vill läsa en yrkesutbildning är det allt färre som kan och får tillgång till yrkesutbildning.¹⁵

Statistiken visar att antalet elever år ett på samtliga introduktionsprogram är större än antalet elever år två och tre. Det innebär att många elever som börjar ett introduktionsprogram inte fortsätter längre än ett år. Det är en förhållandevis stor andel av eleverna som gör avbrott eller uppehåll redan efter ett år, framför allt inom inriktningarna språkinträdning och individuellt alternativ. En del av dessa elever kan återuppta studierna senare, men det finns också en betydande risk för att en stor andel av eleverna varken arbetar eller studerar. Störst andel som går vidare till annat program är de som har börjat på preparandutbildning. Detta kan dock förklaras av att eleverna på denna inriktning, tillsammans med den tidigare inriktningen programinriktat individuellt val, generellt hade högre studieresultat från grundskolan än övriga introduktionsprogram. Vidare visar statistiken att av de elever som övergick till ett nationellt program, vilket motsvarar 5 296 elever, tog 33 procent en yrkesexamen och 6 procent en högskoleförberedande examen. 61 procent tog ingen examen alls. Introduktionsprogrammen syftar till att ge eleverna så pass goda kunskaper att de ska bli behöriga till ett nationellt program och därefter ta examen. Givet ovannämnda siffror misslyckas detta för en stor andel av eleverna.¹⁶

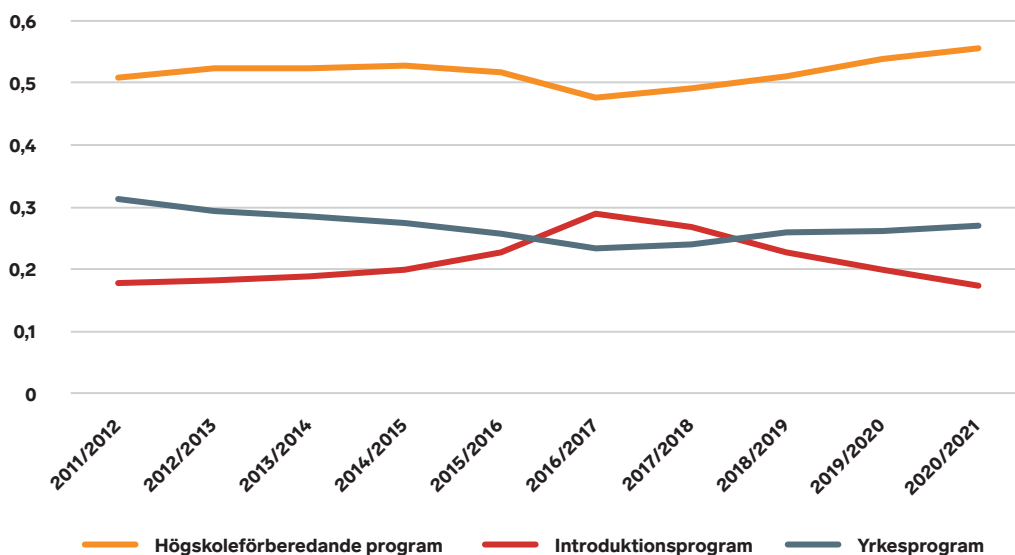
¹⁵ Svenskt Näringsliv, 2020b.

¹⁶ Svenskt Näringsliv, 2020b.

Tillgången till yrkesutbildning för vuxna begränsas främst till följd av att utbudet är begränsat och till följd av urvalsreglerna, då de som vill yrkesväxla eller snabbt kan etablera sig på arbetsmarknaden inte prioriteras vid antagning.

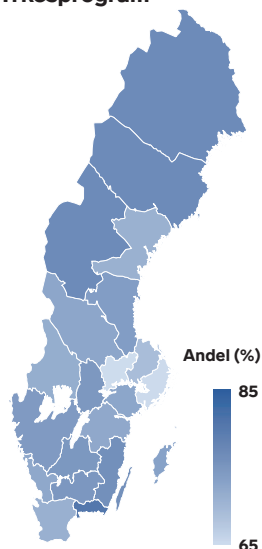
Figur 7: Andel elever på de olika typerna av program, år ett per programtyp i riket, från 2011/2012 till 2020/2021

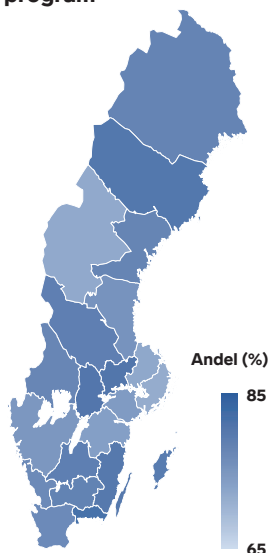
Kommentar: Svenskt Näringsliv, 2020b. Notering: Figuren visar endast andelen elever i år ett på de olika programtyperna för 2011 och framåt då strukturen för introduktionsprogrammen innan Gy 11 introducerades såg annorlunda ut, vilket gör det svårt att jämföra.

**Figur 8: Genomströmning
på yrkesprogram
– regionalt**

Yrkesprogram

Högskoleförberedande program

Svenskt Näringsliv, 2020b.
Hämtad från Skolverket. Andel
elever som tar examen inom
tre år, genomsnitt för elever
som påbörjade gymnasiet
höstterminen 2014, 2015 samt
2016, per län och programtyp
(yrkesprogram respektive
högskoleförberedande
program). Källa: Enheten för
gymnasie- och vuxenutbild-
ningsstatistik.

6. För få slutför ett yrkesprogram

Av de som påbörjar en yrkesutbildning i gymnasieskolan tar endast tre av fyra examen inom tre år. Denna andel är lägre på yrkesprogrammen än på de högskoleförberedande programmen och har varit det under en längre tid. Vidare gäller det såväl för de som klarar av programmen inom ordinarie tid (tre år) som för de som läser fyra eller fem år. För yrkesprogrammen klarar i genomsnitt 74 procent av eleverna studierna inom tre år, och 78 procent inom fem år. Motsvarande för högskoleförberedande program är 77 respektive 84 procent. I ett antal län är skillnaden mellan hur många som tar examen inom tre år på yrkesprogram och på högskoleförberedande program större. Västmanland är ett exempel på detta. Där är andelen inom yrkesprogrammen bland de lägsta, medan andelen för de högskoleförberedande programmen är bland de högre på skalan (65 respektive 80 procent). Endast i ett län, Jämtland, tar en större andel examen inom tre år på yrkesprogrammen än på de högskoleförberedande programmen (77 respektive 72 procent). Blekinge är det län där skillnaden mellan programtyperna är minst, 81 procent för yrkesprogrammen och 81 procent för de högskoleförberedande programmen. Drygt 20 procent av de som påbörjar en yrkesutbildning tar aldrig examen.¹⁷

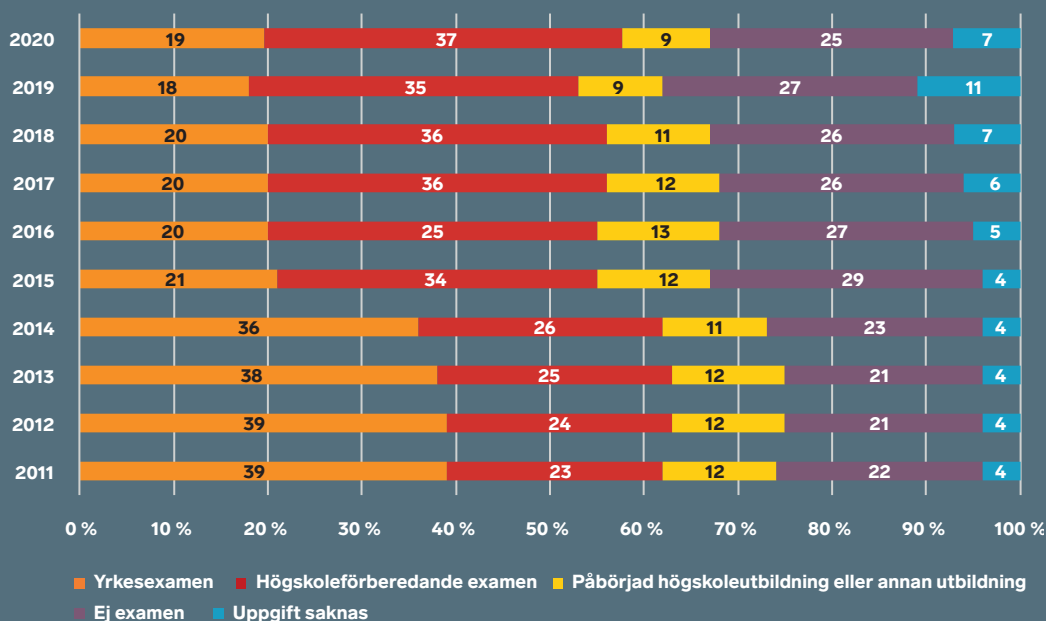
Det kan i sammanhanget noteras att andelen tjugoåringar som har en gymnasieexamen har sjunkit från 74 procent år 2011 till runt 65 procent år 2020. Sett till att gymnasieexamen i praktiken ofta är ett krav för att kunna få en varaktig anställning är denna utveckling oroande. I den jämförande studie som Svenskt Näringsliv genomfört kunde konstateras att arbetslösheten var fem gånger så hög för gruppen som inte hade gymnasieexamen jämfört med dem som hade det.¹⁸

När det gäller de högskoleförberedande programmen så går 53 procent av de elever som tagit gymnasieexamen vidare till högskolestudier inom tre år efter examen. I jämförelse har 73 procent av eleverna som tar yrkesexamen en anställning tre år efter examen.¹⁹ När gymnasieskolan i större utsträckning ska dimensioneras efter arbetsmarknadens efterfrågan, är det också viktigt att även uppmärksamma etableringsstatusen för eleverna på de högskoleförberedande programmen.

¹⁷ Ibid.

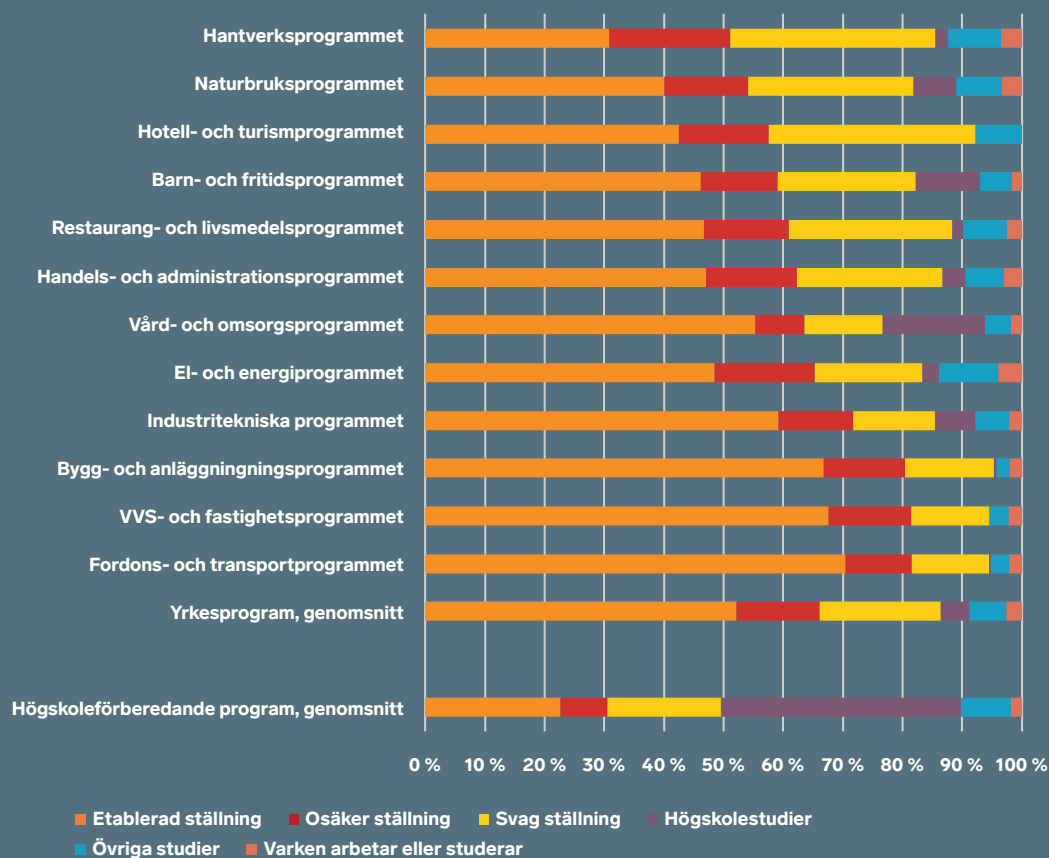
¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

Figur 9: Utbildningsnivåer bland 20-åringar i Sverige

Kommentar: Svenskt Näringsliv, 2020b.

Figur 10: Etableringsstatus tre år efter avslutade gymnasiestudier, elever som tog examen vårterminen 2016, per program

Kommentar: Svenskt Näringsliv, 2020b.

En ny och bättre modell för gymnasial yrkesutbildning

Kompetensbristen är näringslivets allra största tillväxthinder. Framtidens arbetsmarknad kommer att kräva fler yrkesutbildade unga och unga vuxna. Medarbetare med en gymnasial yrkesutbildning är vad flest företag efterfrågar och för att tillgodose arbetsmarknadens behov av gymnasialt yrkesutbildade behöver 40 procent av en årskull ta examen från en yrkesutbildning.

Svenskt Näringsliv gör bedömningen att dagens modell inte har kapacitet att lösa de problem vi har identifierat för den gymnasiala yrkesutbildningen. Inom ramen för det arbete Svenskt Näringsliv gjort i projektet om framtidens gymnasiala yrkesutbildning föreslår vi därför en ny och bättre modell. En modell vi har valt att kalla branschmodellen.

Branschmodellen

Branschmodellen innebär att företag och branscher får väsentligt mer makt och ansvar över den gymnasiala yrkesutbildningen. Framför allt när det gäller innehåll och kvalitetssäkring men också till viss del dimensionering. Maktförskjutningen till branscherna sker nationellt, regionalt och lokalt. Modellen syftar också till att fler ska vilja och kunna gå en yrkesutbildning samt att kvaliteten på yrkesutbildningarna höjs.

Branschmodellen

Branscherna ska ha makt och inflytande över yrkesutbildningen

Utbudet ska matcha arbetsmarknadens efterfrågan

Fler ska vilja gå en yrkesutbildning

Fler ska kunna gå en yrkesutbildning

Fler ska ta examen

1. Ger större möjlighet för branscherna att påverka innehållet

Branscherna saknar idag reell makt över yrkesutbildningarna innehåll. Företag och branscher behöver få väsentligt mer makt och ansvar över den gymnasiala yrkesutbildningen. Framför allt när det gäller innehåll och kvalitetssäkring men också till viss del dimensionering. Då ökar utbildningarnas attraktionskraft, kvalitet och relevans, så att fler unga vuxna kan skaffa sig jobb och få en bra start på vuxenlivet.

2. Erbjuder ett allsidigt utbud i hela landet

Det bristande utbudet av gymnasial yrkesutbildning är ett centralt problem. Till exempel finns inriktningen energiteknik endast i hälften av landets regioner. Inom industritekniska programmet erbjuds inte inriktningen processteknik i elva av regionerna, och driftssäkerhet saknas i sex regioner. Det saknas inriktningar inom bristyrken i 75 procent av regionerna i Sverige. Framöver måste gymnasieskolans och vuxenutbildningens utbud bättre motsvara arbetsmarknadens efterfrågan.

3. Ökar antalet som går en yrkesutbildning

Som framgår i kapitel 2 möter inte utbudet av yrkesutbildade behoven som arbetsmarknaden har. Utan ett trendbrott kommer Sverige att sakna 290 000 yrkesutbildade till 2035. I en ny modell för yrkesutbildning behöver dimensioneringen av utbildningsplatser fungera bättre. Dimensioneringen behöver utgå från en sammanvägd bedömning av elevernas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Yrkesvux ska enbart användas för att tillgodose arbetsmarknadens kompetensbehov, och dessa kompetensbehov ska styra dimensioneringen.

4. Är mer attraktiv för eleverna

Det finns ett tydligt attraktivitetsproblem för yrkesprogrammen. Alltför många elever och föräldrar är skeptiska till yrkesutbildningar och upplever programmen som smala. För att öka attraktiviteten behöver den grundläggande högskolebehörigheten per automatik finnas på yrkesprogrammen, men vara möjlig att välja bort. Men för att fler elever ska vilja påbörja en yrkesutbildning behöver flera insatser göras. Det är viktigt att eleverna upplever yrkesutbildningen som ett bra och smart val för framtiden. Samtidigt som vi vill öka arbetslivets engagemang i utbildningarna är det viktigt att peka på att politiken har ett stort ansvar för att långsiktigt öka yrkesutbildningens status och attraktionskraft.

5. Förbättrar kvaliteten och resultaten inom yrkesutbildningen

Det räcker inte med att utbildningsplatserna finns och fylls om inte gymnasieeleverna klarar sig igenom programmen. Idag är endast 70 procent av dem som söker ett yrkesprogram behöriga för studierna. 20 procent av dem som påbörjar en yrkesutbildning tar aldrig examen. Det behövs utbildningspolitiska åtgärder för att väsentligt fler elever ska kunna ta sig igenom grundskolan och bli behöriga till en yrkesutbildning. Därutöver behöver genomströmningen öka. Avslutningsvis måste det finnas möjlighet för branscherna att säkerställa kvaliteten i utbildningarna och vara involverade i Skolinspektionens inspektioner och kvalitetsgranskande arbete.

Reformer för en bättre gymnasial yrkesutbildning

Branscherna ska ha makt och inflytande över yrkesutbildningen

För att yrkesutbildningarnas kvalitet och attraktionskraft ska öka måste branscherna få mer makt och inflytande över utbildningarna. Många företag och branscher tar idag ett stort ansvar och engagerar sig på många olika sätt i yrkesutbildningar. Men företag och branscher saknar formellt inflytande över yrkesutbildningarna. I många andra länder har arbetslivet mycket större möjligheter att påverka både innehållet i och kvalitetssäkringen av utbildningarna. De formella möjligheterna behöver också finnas i Sverige.

1.1 Nationella branschråd med bestämmande inflytande

Uppgift: Inrätta nationella branschråd med avgörande inflytande över den gymnasiala yrkesutbildningen.

Den möjlighet som branscherna har att påverka den gymnasiala yrkesutbildningen idag är via de rådgivande nationella programråden. De nationella programråden ska göras om till nationella

branschråd och fungera som särskilda beslutsorgan inom Skolverket. Rådens ledamöter ska bestå av arbetsgivar- och arbetstagarrepresentanter från relevanta organisationer, och en arbetsgivarrepresentant ska ha ordförandeposten. Ledamöterna ska utses av regeringen.

De nationella branschråden ska ha avgörande inflytande över yrkesutbildningarna och fatta beslut i frågor som rör yrkesprogrammets innehåll, programdesign, programmål och yrkesutgångar. Branschråden ska också besluta om yrkespaket, dimensionering och urvalskriterier för yrkesvux. Branschråden ska involveras i framtagandet av de nationella och regionala planeringsunderlagen för gymnasial utbildning.

Skolverket och andra relevanta myndigheter ska ha en sekretariatsroll.

Åtgärd: Skollagen ska ändras så att den innehåller en tydlig reglering av de nationella branschrådens uppgift, mandat och funktion.

1.2 Inrätta regionala branschråd kopplade till RUA och regionerna

Uppgift: Inrätta regionala branschråd för ökad kvalitet i gymnasial yrkesutbildning.

Nya regionala branschråd kopplade till regionernas regionalt utvecklingsansvariga (RUA) ska inrättas. Där det idag finns fungerande regionala strukturer ska utgångspunkt tas från dessa. De regionala branschråden ska bland annat kvalitetssäkra de regionala analyserna av utbud och efterfrågan. Till skillnad från de nationella branschråden ska de regionala branschråden inte vara beslutande. De ska i stället fungera som referensorgan och arbeta för att förbättra regional samverkan både mellan huvudmän och mellan huvudmän och arbetsmarknaden.

Ledamöterna i de regionala branschråden kan vara regionala branschföreträdare, företag eller företrädare för olika former av collegekoncept. Beroende på region så kan det finnas ett eller flera regionala branschråd som är knutna till RUA. Särskilda ekonomiska resurser ska avsättas för RUA och de regionala branschrådets verksamhet, och det ska finnas personer med ansvar för att operativt arbeta med regionala samverkansfrågor.

Åtgärd: Lagen (2010:630) om regionalt utvecklingsansvar ska ändras så att den innehåller en tydlig reglering av de regionala branschrådets uppgift och funktion.

1.3 Stärk lokala branschråds inflytande över kvalitetssäkringen

Uppgift: Tydliggör de lokala programrådets och yrkesrådets roll för kvalitetssäkring av gymnasial yrkesutbildning genom att omvandla dem till lokala branschråd.

De lokala programråden är idag väldigt vagt reglerade; det framgår enbart av § 8, kapitel 1 i gymnasieförordningen att de ska finnas. Därför har de ingen tydlig roll i vare sig tillsyn eller kvalitetsgranskning av den gymnasiala yrkesutbildningen. Yrkesråden inom regional, yrkesinriktad vuxenutbildning är något tydligare reglerad, men även yrkesrådets roll behöver stärkas.

De lokala programråden och yrkesråden bör om möjligt vara gemensamma och göras om till lokala branschråd. Samma lokala branschråd kan med fördel vara kopplade till flera olika utbildningsanordnare. De har en central roll för att det arbetsplatsförlagda lärandet ska fungera och för att dialogen mellan arbetsplats och skola är god. De lokala branschråden kan också stötta både handledares och yrkeslärares arbete. De lokala branschråden ska också ha en tydlig roll vid Skolinspektionens inspektioner och kvalitetsgranskningar. I de fall branscher har olika former av collegekoncept ska de i första hand användas som lokala branschråd. De lokala branschråden ska till största del bestå av lokala företagsrepresentanter, och en arbetsgivare ska också vara ordförande.

Åtgärd: Gymnasieförordningen ska ändras så att de lokala branschråden får en tydlig roll och funktion. För yrkesråd inom yrkesvux i förordningen (2016:937) om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning ska en motsvarande förändring genomföras. Lokala programråd och yrkesråd ska i så stor utsträckning som möjligt vara gemensamma och benämnas lokala branschråd.

1.4 Fler apl-platser av hög kvalitet genom inrättande av ett praktikavdrag

Uppgift: Inrätta ett praktikavdrag till arbetsgivare som tar emot lärlingar och apl-elever.

Företag tar idag ett stort ansvar för samverkan med gymnasieskola och vuxenutbildning. Denna samverkan bidrar till att öka både utbildningarnas kvalitet och attraktionskraft. Genom ett praktikavdrag till företag som engagerar sig i den gymnasiala yrkesutbildningen kan samverkan både utvecklas och öka i omfattning.

Idag lägger företagen 1,7 miljarder kronor på samverkan med gymnasieskolan varje år. Framöver kommer vi behöva väsentligt fler praktikplatser, och företagen behöver kompenseras för sitt engagemang i den gymnasiala yrkesutbildningen via apl- och lärlingsplatser. Praktikavdraget ska kompensera för de kostnader som uppstår för företagen som utbildar handledare och avsätter tid för att eleverna ska få en bra och kvalitativ apl-tid. Avdraget ska också kompensera för ökade materialkostnader och inköp av arbetskläder och skyddsutrustning.

Praktikavdraget behövs för att antalet apl-platser ska bli fler och för att kvaliteten på dem ska öka. Det ska utformas som ett skatteavdrag, och för att det ska ge tillräcklig compensation och vara enkelt att administrera ska det vara utformat som ett schablonavdrag per apl-plats. Detta schablonavdrag bör utformas så att företaget får ersättning för 100 procent av kostnaden för att ta emot en praktikant. Företagen kan då täcka kostnader som uppstår i samband med exempelvis produktionsbortfall, handledning eller materialkostnader.

Åtgärd: Stifta en lag om schablonavdrag för mottagande av apl- och lärlingselev inom gymnasieskola och vuxenutbildning.

1.5 Öka branschernas involvering genom ekonomiskt stöd för utveckling och drift av branschkoncept

Uppgift: Ta fram ett ekonomiskt stöd till branscher för att utveckla och driva kvalitetssäkringskoncept.

Det finns ett fortsatt behov av att stimulera och öka branschernas involvering och engagemang i yrkesutbildningen. Dels för att skapa nya college- och kvalitetssäkringskoncept, dels för att utveckla befintliga koncept. Därför behövs ett ökat, årligt ekonomiskt stöd till utveckling och drift av branschkoncept.

Åtgärd: Avsätt pengar i ett statsbidrag till branscherna via Skolverket för att skapa, utveckla och driva college- och kvalitetssäkringskoncept.

Utbudet ska matcha arbetsmarknadens efterfrågan

Många arbetsgivare har idag stora problem att hitta den kompetens som de behöver. Vart femte rekryteringsförsök misslyckas och matchningen på den svenska arbetsmarknaden fungerar inte tillräckligt väl. En anledning till detta är att utbudet av gymnasiala yrkesutbildningar inte motsvarar arbetsmarknadens efterfrågan.

För få elever, både inom gymnasieskolan och vuxenutbildningen, möter ett brett och allsidigt utbud av utbildningar. Alla huvudmän behöver ta ett större ansvar för att se till att utbudet som eleverna möter också motsvarar arbetsmarknadens efterfrågan. Det behöver därför, på olika sätt, säkerställas att utbudet av utbildningsplatser bättre stämmer överens med arbetsmarknadens efterfrågan.

2.1 Öka kunskapen om arbetsmarknadens behov

Uppgift: Ta fram nationella och regionala planeringsunderlag så att det finns bättre förutsättningar att gymnasiala utbildningsplatser motsvarar arbetsmarknadens behov.

Arbetsmarknadens behov behöver i större utsträckning styra utbildningsutbudet, och mekanismer som fångar upp marknadens behov behöver inrättas. Myndigheter i samverkan ska ta fram nationella och regionala bedömningar av behoven på arbetsmarknaden och underlag om befintligt utbud av utbildningsplatser. Branschernas bedömning ska inhämtas på nationell och regional nivå, både genom de nationella branschråden och via arbetsgivar- och branschorganisationer. Analysen och kunskapsunderlaget ska påverka utbildningsutbudet.

Åtgärd: Skolverket ska få i uppdrag att ta fram nationella och regionala planeringsunderlag för utbudet av utbildningsplatser utifrån arbetsmarknadens behov. Detta överensstämmer med förslagen i Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning (SOU 2020:33).

2.2 Gymnasieskolan ska dimensioneras utifrån arbetsmarknadens efterfrågan

Uppgift: Utbildningsplatserna behöver i högre grad dimensioneras utifrån arbetsmarknadens behov.

Många arbetsgivare har svårt att hitta den gymnasiala yrkeskompetens som de är i behov av. Samtidigt har andelen elever på yrkesprogram minskat över tid. Många elever på de högskoleförberedande programmen studerar inte vidare på universitet och högskolor och hade därför många gånger varit bättre rustade för arbetslivet om de valt ett yrkesprogram. Idag är det elevernas önskemål som avgör vilka utbildningsplatser som huvudmännen ska erbjuda. Skollagen behöver ändras så att huvudmännen får i uppdrag att dimensionera utbildningarna både utifrån elevernas efterfrågan och arbetsmarknadens behov.

Åtgärd: Skollagens § 9, kapitel 15 ska ändras så att när det bestäms vilka utbildningar som ska erbjudas och antalet platser på dessa, ska hänsyn tas till både elevernas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Detta överensstämmer med förslagen i Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning (SOU 2020:33).

2.3 Öka samordningen mellan huvudmän

Uppgift: Säkerställ en fungerande samverkan mellan huvudmän för att tillse ett brett utbildningsutbud som präglas av hög kvalitet.

För att det ska finnas ett tillräckligt brett utbud av yrkesutbildning och för att säkerställa att kvaliteten på utbildningen är hög behöver samverkan mellan huvudmän stärkas. Därför behöver det införas en tvingande samverkan mellan huvudmän på regionnivå med de regionalt utvecklingsansvariga (RUA) som utgångspunkt och med stöd av de till RUA kopplade regionala branschråden. Genom att tydliggöra inom vilka områden samverkan ska ske förbättras möjligheten till ökad kvalitetsdrivande konkurrens inom övriga områden. Samverkan inom respektive region ska också omfatta frisök för individen.

Åtgärd: Inrätta en ny paragraf i skollagens kapitel 2 om samverkansavtal inom gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen.

2.4 Bättre system för att säkerställa att arbetsmarknadens efterfrågan styr utbildningsutbudet

Uppgift: Skapa mer likvärdiga förhållanden mellan huvudmännen genom ett tillståndsförfarande som säkerställer ett utbud som motsvarar arbetsmarknadens behov.

Alla huvudmän, både kommunala och privata, ska ha tillstånd hos Skolinspektionen att bedriva utbildning. Det betyder att såväl kommunala huvudmän som nya fristående huvudmän ska ansöka hos Skolinspektionen om att bedriva gymnasieutbildning. Kvalitets- och effektivitetskrav ska vara styrande i ansökningarna. Tillståndsprocessen ska präglas av transparens och främja en kvalitetsdrivande konkurrens som

bygger på elevernas önskemål och arbetsmarknadens behov.

Åtgärd: Genomför nödvändiga lagändringar för att säkerställa att samtliga huvudmän tar ansvar för ett brett och allsidigt utbud av gymnasial utbildning.

2.5 Nationella och regionala branschskolor ska inrättas

Uppgift: Utöka och permanenta försöksverksamheten med branschskolor.

Branschskolor²⁰ ger gymnasieelever ökade valmöjligheter när det gäller inriktningar och yrkesutgångar. De har också potential att förbättra tillgängligheten till vuxenutbildningen. Branschskolor, kommunala eller fristående, kan också fungera som kompetensnav där yrkeslärare kan fortbilda sig och företag kan kompetensutveckla befintlig personal.

Försöksverksamheten med branschskolor ska permanentas och byggas ut med fler skolor och täcka alla inriktningar som det råder stor brist på nationellt eller regionalt. De nationella branschråden ska besluta om inrättandet och utformningen av de nationella och regionala branschskolorna.

Det finns behov av att se över förordningen och genomföra förändringar i nuvarande försöksverksamhet som främjar branschskolornas utveckling. Bland annat följande:

- Ta bort begränsningen om maximalt fem elever per huvudman och yrkesområde.
- Se över de ekonomiska förutsättningarna:
 - o Maxbeloppet i statsbidraget behöver höjas och nivån behöver anpassas utifrån inriktning eller yrkesutgång.
 - o Öronmärk en del av statsbidraget till administrativa kostnader.

²⁰ Branschskolor kan ta emot elever från hela landet för utbildning under delar av elevernas yrkesutbildning. De erbjuder utbildning inom yrkesämnen på gymnasial nivå som är efterfrågade på arbetsmarknaden men som samtidigt inte är möjliga att erbjuda på den egna skolan.

- o Öronmärk en del av statsbidraget till förberedande arbete inför att skolan ska skicka elever.
- Se över hur administrationen kan förenklas.
- Inrätta ett uppbyggnadsstöd för att ta fram ett branschskolkoncept och ge Skolverket ett uppdrag att arbeta för att fungerande upplägg och koncept kan spridas.
- Ge Skolverket ett uppdrag att främja vuxenutbildningens användning av branschskolor.
- Säkerställ att det finns möjlighet att göra särskilda insatser för smala yrken.

Åtgärd: Integrera lagen om "en försöksverksamhet med branschskolor" i skollagen, uppdatera den med nödvändiga förändringar som också innefattar regionala branschskolor och genomför nödvändiga förordningsförändringar.

2.6 Inrätta ett riktigt lärlingssystem för vuxna

Uppgift: Bygg upp ett system med lärlingar inom vuxenutbildningen.

Sverige saknar en tradition av fungerande lärlingsutbildning inom det reguljära utbildningssystemet. Däremot finns lång erfarenhet av lärlingsutbildningar i flera branscher. Ett system med lärlingar ska införas inom vuxenutbildningen. Det ger större möjlighet för arbetsgivare att nå grupper som de normalt inte når och kan leda till att arbetsmarknaden till exempel blir mindre könsuppdelad.

Lärlingsutbildning inom vuxenutbildningen bör bygga på ett antal förutsättningar:

- Respektive bransch ska avgöra om lärling är en lämplig utbildningsform och beslutar om lärlingsutbildningens utformning.
- En lärlingsutbildning ska alltid vara efterfrågestyrd från arbetsgivaren.

- Utbildningens innehåll är tydligt formulerat för det aktuella yrket när det gäller yrkeskunskaper, yrkesfärdigheter och yrkeskompetenser. Kvalifikationskraven bör vara utformade som tydliga resultat av lärande, och utbildningstiden beroende på när resultatet har uppnåtts och när yrkesfärdigheterna har utvecklats i tillräcklig grad.
- Lärlingen har en anställning i företaget. Kollektivavtal behöver utarbetas, innehållande bland annat lärlingslönetrappor på en anpassad nivå.
- Företaget avgör vem som ska erbjudas en anställning som lärling och hur många som kan antas.
- Branschen måste säkerställa en fullgod kvalitetssäkring av utbildningen, och utbildningen bör avslutas med ett av branschen definierat yrkesprov.
- Lärlingsutbildningen ska vara påbyggnadsbar och kunna genomföras i moduler.
- Individer över 18 år i gymnasieskolan ska kunna antas som lärlingar när bransch och företag bedömer att det är lämpligt.

Åtgärd: Skapa ett riktigt svenskt lärlingsystem genom förändringar inom förordningen om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning.

2.7 Yrkesvux för arbetsmarknadens kompetensförsörjningsbehov

Uppgift: Den yrkesinriktade vuxenutbildningen reformeras i grunden. Yrkesvux ska uteslutande användas för att säkerställa arbetsmarknadens kompetensförsörjning, för att underlätta vägen till jobb och omställning.

Yrkesvux har redan idag ett uppdrag att tillgodose hela arbetsmarknadens behov, men i praktiken riktas huvuddelen av utbildningsinsatserna mot offentlig sektors behov. Tillgängligheten till yrkesutbildningen styrs av urvalsregler som ger förtur till personer som står långt från arbetsmarknaden. Yrkesvux är idag inte konstruerat för att möta behovet av omställning och kompetensutveckling för yrkesverksamma.

För att bättre möta arbetsmarknadens behov behövs ett nytt system för yrkesvux – ett system som involverar arbetslivet tidigt i processen och ger ökade möjligheter för arbetslivet att påverka utbud och besluta om innehåll och utformning av yrkesutbildning. Det nya systemet bidrar till att bredda utbudet och stärker individens rörlighet och möjligheter att läsa yrkesutbildning, oavsett om man är yrkesväxlare, har en gymnasieexamen sedan tidigare eller är arbetslös.

En utbildningsform som visat sig vara framgångsrik i att möta arbetsmarknadens behov är den eftergymnasiala yrkesutbildningen inom yrkeshögskolan. Yrkeshögskolans principer ska vara styrande även för yrkesvux.

I det nya systemet för yrkesvux

- tillämpas samma förutsättningar, ansökningsprocess och kriterier för att få starta en utbildning som vid en yrkeshögskoleutbildning
- tillämpas samma process för tillsyn och kvalitetssäkrande uppföljning som för en yrkeshögskoleutbildning.

Anledningarna till detta är följande:

- Utbudet ska breddas, göras mer relevant och kvaliteten ska öka.

- Tillgängligheten ska öka genom att frisök införs för individen. Behovet av detta kommer att öka, inte minst på grund av det nya omställningssystemet.
- De ekonomiska planeringsförutsättningarna ska stärkas genom att en beviljad utbildning kan få beslut om fler starter samt genom att ersättningen är differentierad.
- Statsbidraget ska kunna sökas av såväl kommunala som fristående utbildningsanordnare.

Med detta skapas förutsättningar för ett nationellt sammanhållet system för efterfrågestyrd yrkesutbildning för vuxna.

De nationella branschråden beslutar om innehåll i de nationella yrkespaketen och urvalskriterier för antagning. Yrkespaketen kan även delas in i moduler eller enstaka kurser. Utbudet ska dimensioneras utifrån de nationella och regionala planeringsunderlagen.

Branschvalidering eller validering mot kunskapsmålen inom yrkespaketen med tillgång till eventuella kompletterande utbildningsinsatser ska vara ett naturligt inslag inom yrkesvux.

Åtgärd: De nationella branschrådets makt och inflytande över yrkesvux garanteras via nödvändiga förändringar i skollagen och relevanta förordningar. Förordningen (2016:937) om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning ändras så att också fristående aktörer kan ansöka om att anordna yrkesvux. Dessutom inrättas avsiktsförklaringar samt skapas möjlighet till större flexibilitet när branscherna beslutar om antagningskriterier till yrkesvux. Förutsättningarna för att samla statsbidraget för yrkesvux under Myndigheten för yrkeshögskolan bör utredas.

Fler ska vilja gå en yrkesutbildning

Attraktionskraften för yrkesutbildning i Sverige behöver generellt öka. Det krävs bättre information om utbildningarna och vilka möjligheter de leder till. Tydliga utvecklingsmöjligheter både inom yrken och branscher och via yrkeshögskola och högskola behöver synliggöras. Men mer och bättre information är inte tillräckligt. Det behövs också förändringar i utbildningarnas innehåll och i utbildningarnas struktur. Yrkesutbildningar upplevs för ofta som smala och att de inte leder till lika många möjligheter som andra utbildningar. Därför behövs politiska reformer.

3.1 Den grundläggande högskolebehörigheten ska ingå på alla nationella program

Uppgift: Den grundläggande högskolebehörigheten ska per automatik ingå på samtliga nationella program.

Den grundläggande högskolebehörigheten ska ingå på alla nationella gymnasieprogram. För yrkesprogrammen innebär det att programmen utökas till 2 800 poäng. Kurser motsvarande grundläggande högskolebehörighet ska alltid kunna väljas bort av elever som vill gå ett yrkesprogram med nuvarande struktur och omfattning, eller så ska eleven kunna byta ut den grundläggande behörigheten mot fördjupning av yrkesämnen motsvarande 300 poäng. En yrkesexamen ska även fortsättningsvis motsvara 2 500 poäng.

Åtgärd: Ändra skollagens § 3, kapitel 16 så att kurser som krävs för att uppnå grundläggande högskolebehörighet ska ingå på yrkesprogrammen men att en elev som så önskar kan välja bort de kurserna. Ändra skollagens § 18, kapitel 16 så att elever på yrkesprogram har rätt till en garanterad undervisningstid som motsvarar 2 800 gymnasiepoäng.

3.2 Kombinerade utbildningar ska införas i gymnasieskolan

Uppgift: Skapa möjligheter till kombinerade utbildningar i gymnasieskolan.

Elever ska kunna välja specialutformade kombinerade utbildningar om upp till 3 500 poäng med bredare ingångar till gymnasiet. Dessa utbildningar ska leda till både en yrkesexamen och särskild behörighet till vissa högskoleutbildningar, framför allt högskoleingenjörsutbildningar. Det fjärde året i gymnasieskolan ska också vara tillgängligt för yrkesprogramselever.

Det finns exempel att inspireras av, exempelvis en tidigare utredd industriinriktning på teknikprogrammet. Jämfört med detta förslag behöver dock en sådan inriktning omfatta tillräckligt många gymnasiepoäng för att eleverna ska vara anställningsbara.

Åtgärd: Ändra i skollagens kapitel 16 så att ett nationellt program också kan vara en kombinerad utbildning. Genomför de nödvändiga förändringar som krävs för att tillgängliggöra det fjärde året i gymnasieskolan för yrkesprogramselever.

3.3 Yrkesutgångar ska införas på högskoleförberedande program

Uppgift: Gör det möjligt att byta spår och välja yrkesutgång från ett högskoleförberedande program.

Elever som inte avser att studera vidare på universitet och högskola ska under gymnasieskolans senare del kunna välja en yrkesutgång till sin gymnasieutbildning. Yrkesutgångarna ska bygga på de nationella yrkespaketen, och det är respektive nationellt branschråd som beslutar om vilka yrkesutgångar som ska finnas tillgängliga på de högskoleförberedande programmen. Av den anledningen kommer omfattningen på utbildningen skilja sig åt beroende på till vilket yrke yrkespaketet syftar. Ett bra sådant exempel är försöksverksamheten med en handelsinriktning på ekonomiprogrammet.

Åtgärd: Genomför nödvändiga regleringsändringar som i vissa fall möjliggör yrkesutgångar från högskoleförberedande program.

3.4 Se över gymnasieskolans programstruktur

Uppgift: Se över gymnasieskolans programstruktur för att skapa bredare ingångar på yrkesprogrammen.

Utvecklingen på arbetsmarknaden och av olika yrken leder till att gymnasieskolans programstruktur kan behöva ses över. Därtill upplever vissa elever gymnasieskolans yrkesprogram som smala. Det kan finnas behov av bredare gymnasieingångar och sammanslagningar av befintliga program. Det är viktigt att sådana förändringar möter både elevernas efterfrågan och branschernas behov av anställningsbarhet och kompetens.

Åtgärd: Tillsätt en utredning som i nära samarbete med respektive bransch gör en översyn av gymnasieskolans befintliga programstruktur.

3.5 De högskoleförberedande programmen ska bli mer högskoleförberedande

Uppgift: Säkerställ att eleverna på högskoleförberedande program är bättre rustade för högskolestudier.

Många elever som läser ett högskoleförberedande program går inte över till studier på universitet och högskolor. Alltför många av eleverna som övergår till universitets- och högskolestudier har också svårigheter att slutföra sina studier och ta examen. Därför behöver kraven och förväntningarna på eleverna som läser högskoleförberedande program höjas. Innehållet i de högskoleförberedande programmen behöver ses över så att eleverna blir bättre rustade att slutföra sina högskoleutbildningar. På så sätt skulle också färre elever uppleva de högskole-

förberedande programmen som breda ickevalsalternativ som håller alla dörrar öppna, och det kan öka andelen elever som väljer yrkesprogram.

Det är viktigt att innehållet på högskoleförberedande program tydligt signalerar att utbildningarna syftar till vidare studier på universitet och högskola. Men samtidigt krävs också insatser och ökat stöd till eleverna, så att de bättre klarar av avancerade matte- och fysikkurser på teknik- och naturvetenskapsprogrammen eller avancerade samhällsvetenskapliga kurser på ekonomi- och samhällsvetenskapsprogrammen.

Till exempel skulle matematik 3 kunna vara ett programgemensamt ämne på samhällsvetenskaps- och ekonomiprogrammen och fysik 2 ett programgemensamt ämne på teknikprogrammet.

Åtgärd: Skolverket bör få i uppdrag att utreda vilka förändringar som krävs för att de högskoleförberedande programmen bättre ska förbereda eleverna för högre studier. Det ska ske i nära dialog med branscher och lärosäten.

3.6 Studie- och yrkesvägledningen ska stärkas

Uppgift: Utveckla studie- och yrkesvägledningen genom hela utbildningssystemet.

Studie- och yrkesvägledningen har en viktig roll att spela när det gäller måluppfyllelsen i grundskolan, genomströmningen och examensfrekvensen i gymnasieskolan samt övergången från ungdomsskolan till jobb och vidare studier. Det är viktigt att eleverna får rätt förutsättningar och rustas väl för framtiden.

Bland annat behöver arbetsmarknadskunskap (framtidswal) bli ett obligatoriskt inslag på högstadiet. Det är också viktigt att studie- och yrkesvägledningen genomsyrar hela grundskolan och att elever i lägre årskurser tidigt möter vägledningsinsatser. På gymnasiet ska eleverna

erbjudas särskild studie- och yrkesvägledning som stödjer eleverna att göra genomtänkta utbildnings- och yrkesval.

Studie- och yrkesvägledningen inom vuxenutbildningen behöver på motsvarande sätt stärkas för att möta individer som är i behov både av kompetensutveckling och yrkesväxling.

Det finns ett stort behov av ökad mätbarhet och uppföljning när det gäller huvudmännens arbete med studie- och yrkesvägledning. Det är också centralt att huvudmannen har en övergripande strategi för studie- och yrkesvägledning. Studie- och yrkesvägledningen behöver stärkas inom både grundskola, gymnasieskola och vuxenutbildning så att elever i alla åldrar gör mer medvetna utbildnings- och yrkesval och därigenom blir bättre rustade för ett framgångsrikt yrkesliv (se Svenskt Näringslivs remissvar på SOU 2019:4 för mer information²¹).

Åtgärd: Ändra skollagen så att framtidsval blir obligatoriskt i grundskolan.

3.7 Rusta eleverna för entreprenörskap och innovation

Uppgift: Säkerställ att elever på samtliga program lär sig att utveckla och genomföra nya idéer och får ett aktivt erbjudande om att genomföra ett UF-år.

Ung Företagsamhet (UF) ger ungdomar goda kunskaper om företagande och arbetsliv, och det ökar deras förutsättningar att komma in på arbetsmarknaden, oavsett om det är som egenföretagare eller som anställda. Genom UF kan ungdomar utveckla sitt entreprenörskap samt träna samarbetsförmåga, ansvarstagande och kreativitet.

Forskning visar att eleverna utvecklar förmågor och kompetenser som speglar av sig i deras skolgång och i övriga livet. Det handlar om samarbete, problemlösning, självförtroende, självinsikt och planering.²²

Även på längre sikt får UF-företagande effekter. Senare i livet får personer som genomfört ett UF-år högre medelinkomst, blir chefer i större utsträckning och har en högre etablering på arbetsmarknaden.

Elever på samtliga nationella gymnasieprogram bör därför få ett aktivt erbjudande om att genomföra ett UF-år inom ramen för utbildningen.

Åtgärd: Ändra gymnasieförordningens § 7 och ange att eleven har rätt att läsa kursen entreprenörskap.

21 svenskt-naringsliv.pdf (regeringen.se)

22 <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1156469/FULLTEXT01.pdf>

Fler ska kunna gå en yrkesutbildning

För få kan idag gå en gymnasial yrkesutbildning. Den främsta orsaken till det är att grundskolans resultat inte är tillräckligt bra. Nära 115 000 elever gick ut grundskolan våren 2020. Nästan var fjärde elev hade inte uppnått kunskapskraven i ett eller flera ämnen och saknade därmed fullständiga betyg från grundskolan. Kraftfulla och effektiva insatser behöver sättas in så att väsentligt fler elever klarar av grundskolan. Det är avgörande både för individerna, företagens kompetensförsörjning och samhället i stort.

Grundskolans resultat behöver förbättras, men till dess att samtliga elever når behörighet till nationella gymnasieprogram behövs också andra insatser inom framför allt gymnasieskolans introduktionsprogram.

4.1 Fler vägar ut i yrkeslivet från introduktionsprogrammen

Uppgift: Reformera introduktionsprogrammen så att elevernas chanser att snabbt ta sig vidare i utbildningssystemet eller till jobb ökar.

1. Språkinträdning ska kunna läsas under maximalt ett år

Det är negativt för elevernas språkutveckling att fortsätta gå i en klass med enbart elever som inte har svenska som modersmål. Därför bör språkinträdning maximalt kunna läsas under ett år inom ramen för introduktionsprogrammen. Därefter bör eleven automatiskt påbörja ett nationellt program eller programinriktat val om man är behörig till någon av dessa.

Elever som inte är behöriga till ett nationellt program eller ett nationellt program via programinriktat val ska erbjudas fortsatta studier via komvux eller yrkesintroduktion. Om eleven fyllt 18 år ska hen erbjudas studier utifrån de nationellt framtagna yrkespaketerna på komvux. Elever som inte fyllt 18 år ska övergå till studier vid yrkesintroduktion.

2. Slå ihop yrkesintroduktion och individuellt alternativ och skapa nya yrkespaket

De båda introduktionsprogrammen yrkesintroduktion och individuellt alternativ ska slå ihop till ett nytt yrkesintroduktionsprogram. Till det programmet ska specifika yrkespaket tas fram som är anpassade för introduktionsprogrammet, och det ska vara obligatoriskt för eleverna att välja något av dem. Specifika yrkespaket mot en ny nivå under gymnasienivån (SeQF 3) behöver i de flesta fall tas fram. Ett genomgående introduktionsyrkespaket om minst 1 000 poäng ska kunna leda till att en bransch kan ge eleven ett grundläggande yrkescertifikat där det också finns tydliga vägar mot gymnasial nivå (SeQF 4). Respektive nationellt branschråd beslutar både över om yrkespaket ska användas och över innehållet i form av yrkeskunskaper, yrkesfärdigheter och kompetenser.

3. Programinriktat val ska bara vara möjligt mot ett yrkesprogram

Elever som går programinriktat val har generellt svårt att ta sig igenom ett nationellt program och nå examen. Särskilt svårt är det för elever som går programinriktat val med inriktning mot ett högskoleförberedande program. Av den anledningen ska programinriktat val enbart vara möjligt mot ett yrkesprogram.

4. Extra stöd vid val till gymnasiet

1 500 elever startar varje år på ett introduktionsprogram utan betyg i ett enda ämne. I denna grupp finns en stor grupp elever som nyligen kommit till Sverige, och som därför av naturliga skäl inte har några betyg med sig till gymnasiet. Resten av gruppen med noll i meritvärde består av elever som gått grundsärskolan och elever som haft mycket låg närvaro i grundskolan. Elever som gått i grundsärskolan ska alltid i första hand erbjudas fortsatta studier inom gymnasiesärskolan. Eleven och hans föräldrar ska alltid erbjudas extra stöd av studie- och yrkesvägledare tillsammans med övrig inblandad personal vid sitt val till nästa skolform. Detsamma gäller de elever som har inga eller mycket få godkända betyg från årskurs 9.

De elever som går ut grundskolan utan att ha behörighet till något nationellt program – plus de elever som tillkommer direkt till gymnasieskolan utan att ha gått i svensk grundskola – behöver få en fördjupad orientering i de valmöjligheter som finns, såväl inom utbildningsområdet som på arbetsmarknaden.

Åtgärd: Genomför nödvändiga förändringar i skollagens kapitel 17 om introduktionsprogrammen, så att

- tiden på språkintröduktion begränsas till ett år och att elever efter den tiden antingen går vidare till gymnasieskolan, yrkesintröduktion eller yrkesvux
- individuellt alternativ och yrkesintröduktion slås ihop till ett nytt yrkesintröduktionsprogram med särskilda yrkespaket
- programinriktat val bara ska vara möjligt mot ett yrkesprogram.

4.2 Inför nationella förbättringsmål i grundskolan

Uppgift: Resultaten i grundskolan måste förbättras så att fler elever blir behöriga till gymnasieskolans nationella program.

Resultaten i grundskolan är inte tillräckligt bra och alltför många elever går över till gymnasieskolan med för svaga kunskaper. Måluppfyllelsen och resultaten i grundskolan behöver öka så att fler blir behöriga till gymnasieskolans nationella program. För att långsiktigt förbättra resultaten i grundskolan krävs en mängd olika åtgärder som inte kan rymmas i denna reformagenda.

Ur ett övergripande styrningsperspektiv kan nationella målsättningar vara ett viktigt instrument för att öka måluppfyllelsen. Arbetet som startade med Samling för skolan (SOU 2016:38), delbetänkande av 2015 års skolkommision, bör genomföras i de delar som handlar om nationella målsättningar för kunskapsresultaten i grundskolan.

Åtgärd: Inför siffersatta nationella förbättringsmål för kunskapsresultaten i grundskolan.

Fler ska ta examen

Varken resultat eller genomströmning i gymnasieskolan är tillräckligt bra. Knappt 80 procent av eleverna som påbörjar ett treårigt nationellt gymnasieprogram går ut med examen inom fem år. Var tredje 20-åring saknar idag en gymnasieexamen. Samtidigt är en avslutad gymnasieutbildning många gånger en förutsättning för att en individ ska etablera sig på arbetsmarknaden. Reformen som säkerställer att fler elever tar examen brådskar.

5.1 Undervisningstiden ska motsvara heltidsstudier på riktigt

Uppgift: Säkerställ att gymnasiestudier motsvarar studier på heltid.

Resultaten i gymnasieskolan behöver höjas och fler elever måste ta examen. Elever i gymnasieskolan behöver ges rätt förutsättningar att nå goda resultat och examen. Högskoleförberedande program har rätt till 20 timmars lärarledd undervisning per vecka, och elever på yrkesprogram har rätt till 23 timmar per vecka. Det innebär cirka 4 timmar per dag. Utbildningen i gymnasieskolan behöver motsvara heltidsstudier på riktigt. Heltidsstudier krävs för att få tillräcklig tid för kunskapsutveckling, men även för att förbereda eleverna för ett arbetsliv med fulla arbetsdagar. Gymnasieskolan bör gå mot ett system med sammanhållna arbetsdagar där undervisningen kompletteras med pedagogiskt planerad tid och tillräckliga resurser.

Åtgärd: Genomför nödvändiga förändringar i regleringen av gymnasieskolan som säkerställer att gymnasieutbildning på riktigt motsvarar heltidsstudier, genom att införa sammanhållna arbetsdagar där undervisningen kompletteras med pedagogiskt planerad tid.

5.2 Yrkesprov ska inrättas på samtliga yrkesutbildningar

Uppgift: Säkerställ att en yrkesexamen motsvarar kraven på anställningsbarhet.

Nationella prov och betyg är bra för att se till att eleverna når de krav som ställs i gymnasieskolan. Men för att garantera att utbildningarna motsvarar arbetsmarknadens krav på anställningsbarhet ska gymnasiearbetet på ett yrkesprogram alltid innehålla ett yrkesprov som är godkänt av ett nationellt branschråd. Yrkesproven kan ha olika form och karaktär, men det är viktigt att respektive bransch är involverad i utformningen av yrkesprovet och i hur det används. Yrkesprov ska också vara obligatoriskt inom yrkesvux för att säkerställa hög kvalitet och anställningsbarhet.

Åtgärd: Gör pågående försöksverksamhet med yrkesprov inom gymnasieskolan permanent och inrätta obligatoriska yrkesprov inom yrkesvux. Ge de nationella branschråden makt över respektive utbildnings yrkesprov.

5.3 Skolinspektionens kvalitetsgranskning av yrkesutbildningarna ska förbättras

Uppgift: Garantera kvalitetssäkringen av gymnasial yrkesutbildning.

Vid Skolinspektionens regelbundna kvalitetsgranskning av yrkesutbildningar ska relevant nationellt branschråd involveras i arbetet och fungera som remissinstans. Vid Skolinspektionens kvalitetsgranskningar och inspektioner ska också ett ökat fokus riktas mot genomströmning och etablering på arbetsmarknaden. Det krävs ett ökat fokus på kvalitetsgranskning av programgemensamma ämnen där också branscherna är delaktiga i tillsyn och granskning.

Åtgärd: Ge Skolinspektionen i uppdrag att utveckla och förbättra myndighetens arbete med tillsyn och kvalitetssäkring av gymnasial yrkesutbildning. Uppdraget ska genomföras i nära samarbete med de nationella branschråden.

5.4 Fler och bättre utbildade yrkeslärare

Uppgift: Säkerställ tillgången till behöriga yrkeslärare.

Idag råder brist på behöriga yrkeslärare inom både gymnasieskolan och vuxenutbildningen. I takt med att efterfrågan på gymnasial yrkesutbildning ökar, så ökar också behovet av yrkeslärare. Om vi ska kunna gå från ett läge där 30 procent av en årskull läser yrkesutbildning till att 40 procent tar examen, ställer det än större krav på tillgången på behöriga yrkeslärare. Antalet som läser till yrkeslärare behöver mer än fördubblas för att möta efterfrågan. Det är viktigt att yrkeslärarna har en nära koppling till arbetslivet, och branscherna behöver involveras mer i yrkeslärarnas kompetensutveckling och karriärvägar.

Åtgärd: Yrkeslärarutbildningen ska i normalfallet kombineras med yrkesarbete eller anställning som yrkeslärare. Vägarna till att bli yrkeslärare behöver bli tydligare. Validering av yrkeskunskap ska ske mot en inriktning på ett yrkesprogram, inte enstaka ämnen.

5.5 Förbättrade ekonomiska incitament för att nå bra resultat

Uppgift: Säkerställ att fler elever tar gymnasieexamen genom förbättrade ekonomiska incitament.

Skolpengen är viktig för gymnasieskolans funktionssätt, men den behöver utvecklas så att den ökar incitamenten för huvudmännen att se till att eleverna tar examen. Alldeles för många elever går ut gymnasieskolan utan examen. Medan många elever är nära att nå målen för examen, behöver andra mer stöd för att nå hela vägen. Huvudmannens och skolans arbete med att fler elever ska nå längre behöver tydligare incitament. Därför behöver skolpengen för gymnasiet göras om till en resultatbaserad finansiering. 80 procent av skolpengen ska fungera som ett grundbelopp till skolan när eleven påbörjar gymnasieutbildningen. 20 procent av skolpengen betalas ut när eleven har tagit examen.

I samband med utvecklingen av skolpengen ska de nationella proven digitaliseras och vara externt rättade, så att betygen kan kopplas till de nationella proven för att motverka betygsinflation. Inom yrkesprogrammen krävs också att yrkesproven är centralt framtagna och godkända av berörd bransch.

Åtgärd: Utveckla den gymnasiala skolpengen så att incitamenten för att eleverna ska ta examen ökar. Se över lagstiftning och bestämmelser för den ekonomiska ersättningen till gymnasiala huvudmän.

Avslutning

Den här rapporten pekar ut 5 reformområden och 26 reformer för att skapa en bättre gymnasieskola och vuxenutbildning. Alla reformer är viktiga för att företag och andra arbetsgivare ska klara sin kompetensförsörjning och för att svenskt välstånd ska växa. Fler arbetsgivare behöver enklare kunna rekrytera rätt medarbetare till sina verksamheter. Fler unga vuxna behöver bli bättre rustade för att skaffa sig sitt första jobb och för att kunna utvecklas i arbetslivet. Att skapa attraktiva yrkesutbildningar med hög kvalitet och relevans ligger inte bara i företagens intresse. Det ligger i hela samhällets intresse, och politiker på nationell, regional och lokal nivå behöver ta sitt ansvar. Att bara informera om yrkesutbildningens förtjänster är inte tillräckligt. Det krävs omfattande politiska reformer av gymnasieskolan och vuxenutbildningen.

Ska vi klara klimatomställningen samt välfärdens och företagens långsiktiga konkurrenskraft behövs politiska reformer. Att förbättra systemet brådskar; varken företagen eller individerna kan vänta. Förbättringar inom dagens system är inte heller tillräckliga. Vi har nått en punkt då genomgripande reformer krävs. Företag och branscher behöver få väsentligt mer makt och inflytande över yrkesutbildnings-systemet. Riksdagen behöver under nästa mandatperiod fatta beslut om en ny stor gymnasiereform av både gymnasieskolan och vuxenutbildningen. En bättre fungerande gymnasieskola och vuxenutbildning är en angelägenhet för hela samhället.

Referenser

Svenskt Näringsliv. (2020a). Näringslivets underliggande kompetensbehov och rekryteringsmönster - Rekryteringsenkäten 2020.

https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/arbetsmarknadspolitik/naringslivets-underliggande-kompetens-behov-och-rekryteringemonste_1157185.html

Svenskt Näringsliv. (2020b). Resultatanalys för yrkesutbildningen.

https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/utbildning/resultatanalys-for-yrkesutbildningen_1163124.html

Svenskt Näringsliv. (2021a) Yrkesutbildningar – sju europeiska exempel.

https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/utbildning/yrkesutbildningar-sju-europeiska-exempel_1171775.html

Svenskt Näringsliv. (2021b). Varför väljs yrkesprogrammen bort?

https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/utbildning/varfor-valjs-yrkesprogrammen-bort_1169126.html

Svenskt Näringsliv. (2021c). Notan hamnar hos företagen – Konsekvenser av bristen på yrkesinriktad Gymnasiekompetens.

Svenskt Näringsliv. (2021d). Företagens engagemang gör yrkesutbildningen bättre.

https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/utbildning/foretagens-engagemang-gor-yrkesutbildningen-battere_1175485.html

